

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXXI (2023).
Книжка / Issue 2

DOI: 10.54664/NMZS2664

„ХРОНИКАТА НА КОНСТАНЦКИЯ СЪБОР“ ОТ 1414–1418 г. – ЕДИН НЕДООЦЕНЕН ИЗВОР ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ СЛЕД ПАДАНЕТО ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ

Николай ОВЧАРОВ*

THE CHRONICLE OF THE COUNCIL OF CONSTANCE OF 1414–1418: AN UNDERRATED SOURCE OF BULGARIAN HISTORY AFTER THE FALL UNDER OTTOMAN RULE

Nikolay OVCHAROV

Abstract: *This article examines an important source of Bulgarian history in the early 15th c., immediately after the country fell under Ottoman rule. This source is the Chronicle of the Council of Constance of 1414–1418, written by Ulrich von Richental. This was the 16th Ecumenical Council, convened by Pope John XXIII at the request of the German and Hungarian King Sigismund of Luxembourg, and held in the German town of Constance on Bodensee. The primary concern was to put an end to the spreading schism in the Church. At the same time, the question of the Ottoman invasion, threatening the whole of Europe and especially the Balkans, was constantly in the air. That is why many delegations from the Orthodox East attended the event – envoys of the Byzantine emperor Manuel II Palaeologus, of the Serbian despot Stefan Lazarević, of the Wallachian voivode Mirchea the Elder, and others.*

It is of particular importance for us that there were also many Bulgarians at the Council of Constance. There was a large delegation headed by Gregory Tsamblak, Metropolitan of Kiev and a disciple of Patriarch Euthymius of Tarnovo. This article demonstrates that the sons of the last Bulgarian rulers – Constantine (the successor of the Vidin tsar Ivan Sratsimir) and Fruzhin Shishman (the son of the Tarnovo tsar Ivan Shishman), were also among the attendees of the event. They are known to have been staunch champions, fighting against the Ottoman invasion alongside King Sigismund of Luxembourg. For the first time, the two were identified for certain in the text of the Chronicle and moreover by their coats of arms depicted in it.

Thus, it is made clear that Fruzhin Shishman was referred to as Kayser zü Schiltach, and that his coat of arms was a crowned double-headed eagle. It is well known that the German sources in this period used Schiltach/Schiltawe/Schiltau to refer to Nikopol, which was the last capital of Tsar Ivan Shishman in 1393–1395. In all likelihood, Ivan Sratsimir's son, Constantine, was the mysterious Kayser von Bulgary with three leopards on

* **Николай Овчаров** – доктор на историческите науки, професор, хоноруван професор по културно-исторически туризъм в Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов; България; @aia_ira@abv.bg

his coat of arms (actually lions in motion). An anonymous Arab traveller reported that this coat of arms, which is very similar to the English one, appeared on the shields of Tsar Ivan Shishman's soldiers in the late 14th c. Apparently, it became the main coat of arms of the Bulgarian Empire, together with the image of the heraldic "lion rampant." The Ottoman invasion, however, interrupted the course of development of Bulgaria, and hence the Bulgarian medieval heraldry.

Keywords: *Chronicle of the Council of Constance; Constantine; Fruzhin Shishman; Schiltach/Schiltawe/Schiltau; Nikopol; Bulgarian medieval heraldry.*

Преди половин век за първи път се заговори за един важен извор за българската история от първите десетилетия след падането на страната под османска власт в края на XIV в. Отначало Х. Дерменджиев, а веднага след него съветският учен Ю. Бегунов, въвежда в употреба документ, в който става дума за т. нар. „Хроника на Констанцкия събор“ от 1414–1418 г. [Дерменджиев, Х. 1972, с. 66–70; Бегунов, Ю. 1974, с. 59–63]. Разглежданият от двамата ръкопис е преписът на Общия гербовник на Конрад фон Грюненберг (*Allgemeines Wappenbuch*), изпълнен в германския град Констанц през 1483 г. А пряк повод за двете публикации е нарисуваният герб на „императора на България“ с три черни хералдически леопарда на златен фон. Ще припомня, че в хералдиката не съществува изображение на зоологически леопард (*Panthera pardus*). Това са всъщност лъвовете, които са в ход и чиито поглед е насочен към зрителите. Техни разновидности са леопардовият лъв и лъвският леопард [Fox-Davies, A. 1909, pp. 175–190] (обр. 01).

Тук няма да се занимавам с въпроса за появата на хералдиката в България през XIII–XIV в. – един проблем, на който възнамерявам да отделя специално внимание в следващите си изследвания. Само ще отбележа, че в цяла серия западноевропейски гербовници от XV–XVII в. като герб на България са изобразени три поставени един над друг хералдически леопарда в ход (обр. 02). А абсолютно същата композиция се забелязва в описанието и рисунката на анонимен арабски пътешественик, преминал през Търновград в края на XIV в. Там отлично се виждат щитовете на войниците от стражата на цар Иван Шишман, на които са показани три червени хералдически леопарда на златен фон [Заимова, Р. 2000, с. 21] (обр. 03).

Макар и с уговорките, че става дума за предхералдика, тази теза се приема в съвременната хералдическа литература [Войников, И. 2009, с. 22]. Както се каза, гербът на България с трите леопарда (реално – лъва) устойчиво се появява в множество западноевропейски гербовници, съставени след началото на XV в. Един от най-ранните примери е т. нар. Уфенбахов гербовник (*Uffenbachsche Wappenbuch*), изпълнен в самото начало на XV в. и съвсем наскоро след насилствената смърт на цар Иван Шишман в 1395 г. Там гербът на императора на България (*die Keiser von Pulgerie*) представлява „на черно три златни леопарда, въоръжени в червено, а над щита стои императорска корона“ [Войников, И. 2009, с. 29].

В науката за хералдиката е доказано, че Общият гербовник на Конрад фон Грюненберг от 1483 г. е базиран изцяло върху „Хрониката на Констанцкия събор“ от 1414–1418 г.¹ Става дума за едно от най-знаменателните събития в Европа от първата половина на XV в. Всъщност това е XVI Вселенски събор, проведен между 16 ноември 1414 и 22 април 1418 г. в град Констанц, намиращ се на брега на Боденското езеро при началото на река Рейн. Констанцкият събор е свикан от папа Йоан XXIII по искане на германския и унгарски крал Сигизмунд Люксембургски, а свършва при папа Мартин V.

Вероятният автор на „Хрониката“ е Улрих фон Рихентал (ок.1360–1437) [Richental, U. 1882]. Самият той е присъствал на събитието и бил служител с нисък ранг, но с добри обществени връзки в администрацията на Констанц. Въпреки че в създаването на „Хрониката“ са участвали и други хора, всички учени са съгласни, че бележките, на които тя се основава, а вероятно и по-голямата част от нарисуваните гербове, са събрани главно от Улрих фон Рихентал. Той създава своя труд на латински език в периода между 1420 и 1430 г., като използва до-

¹ Нататък само „Хрониката“.

кументални материали и собствени спомени и записки. Между 1425 и 1430 г. художниците от швабската школа създават миниатюри върху празните места на ръкописа, оставени от писаря. Така те успяват да отбележат повече от 600 участници и гости в събора, представяйки най-важните събития, както и много гербове на благородни делегати и градове.

Улрих фон Рихентал е бил вече починал по времето, когато са написани оцелелите днес ръкописи и повечето от тях вероятно са били преработени от *Gebhard Dacher* (1421–1471), също жител на града. „Хрониката“ става много популярна и през 1483 г. е сред първите отпечатани творби в Европа, дело на Антон Зорг от Аугсбург [**Clemmensen, S.** 2011, pp. 3–5].

По времето, когато са публикувани статиите на Х. Дерменджиев и Ю. Бегунов, е бил известен ограничен брой ръкописи, представящи „Хрониката“. В своето изследване върху българските държавни символи И. Войников наброява вече 15 направени през XV в. преписа, от които с илюстрации са седем. Към тях трябва да се прибавят и трите печатни издания от 1483, 1536 и 1575 г. [**Войников, И.** 2009, с. 31].

На дългогодишните заседания на Констанския събор се обсъждат различни църковни проблеми, сред които най-важен е за преустановяването на ширещия се църковен разкол. В тези години той има различни измерения – от напиратата на Запад Реформация, през въпроса за „антипапите“ от Авиньон и до проблема за непрекъснатото отлаганата уния на православната и католическата църква. Ето защо на събора присъстват и редица делегации от православния свят [**Сурга, Е.** 2018, с. 45–53]. Това са представители на византийския император Мануил II Палеолог, на сръбския деспот Стефан Лазаревич, на различни руски князе, на влашките воеводи и др.

В „Хрониката“ има два разказа за това как на 19 февруари 1418 г. на XVI Вселенски събор в Констанц пристигат две големи делегации от православния Изток. Едната идва от Западна Рус и е начело с Григорий Цамблак, киевския митрополит и ученик на последния Търновски патриарх Евтимий, а другата включва лица от Византия и различни балкански страни [**Richental, U.** 1882, S. 136–137, 206]. Именно в качеството си на ръководител на делегация, на 25 февруари 1418 г. Григорий Цамблак предлага на папа Мартин V да бъде свикан нов религиозен събор, на който католици и православни най-сетне да потърсят споразумение.

Това обаче не е прието от римския първосвещеник и на последните сесии на събора през март–април 1418 г. проблемът за унията на църквите въобще не е включен в дневния ред. По това време Католическата църква е на прага на Реформацията и на нейните прелати не им е до въпроса за унията. Най-могъщите европейски господари пък продължават да подценяват османската опасност и не желаят да се намесват по-активно във войната с неверниците, която все още се води далеч от техните граници именно заради силната съпротива на балканските народи [**Бегунов, Ю.** 1974, с. 61].

Така или иначе без съмнение темата за османското завоевание е витаела във въздуха непрекъснато. Още повече, че самият събор е свикан по настойчивото искане на крал Сигизмунд Люксембургски – владетелят, загубил на 25 септември 1396 г. решителната битка при Никопол срещу армията на султан Баязид I Йълдъръм. По време на заседанията в Констанц този последователен враг на османците вече е основал военния духовно-рицарски Орден на дракона, чиято основна цел е прогонването на азиатците извън Европа. А мнозина от неговите членове участват в събора.

България е една от първите жертви на османската агресия на Стария континент. В този смисъл е много важно, че макар да не съществува на политическата карта, тя е представена в „Хрониката“ и в много от гербовниците от първите десетилетия на XV в. Вече се каза, че гербът на императора на България в Общия гербовник на Конрад фон Грюненберг е изграден на базата на данните от въпросната „Хроника“. И наистина името на България се среща на два пъти в нея [**Richental, U.** 1882, S. 203–204], а гербът на императора на България (обозначен съответно: *Der Kaiser von Bulgary* и *Der Kaiser von Pulgary*) с три леопарда и императорска

корона над тях се открива при най-ранните преписи, като Аулендорфския и Пражкия кодекс [Войников, И. 2009, с. 36].

В тази статия няма да разглеждам екзотичната идея, че става дума за герб на Волжка България. Основният довод в тази насока се базира на това, че в „Хрониката“ България е сложена в раздела „Азия“ на параграф CCCCLXXIII заедно с Арабия, Антиохия, Дамаск, Палестина, Индия и др. Излишно е да се обяснява за неточността в географските разбирания на средновековните хора. Объркването става още по-голямо след четири параграфа, когато в CCCCLXXVII е даден гербът с трите хералдически леопарда и императорска корона над тях с надпис: *Der Kayser von Bulgari muß och ainen haben zö vicarien von Ordo und hett under im regem Chaldeorum [2 wappen]*.

Именно на базата на тези много неясни данни И. Войников заключава доста смело, че Улрих фон Рихентал ползвал някакъв изчезнал гербовник, в който българският символ бил от типа на този в Уфенбаховия. Под влияние на разказите на православните делегации на Григорий Цамблак или Симеон Новгородски обаче той имал предвид не Дунавска, а изчезналата в огъня на татарското нашествие още преди два века Волжка България. Така Улрих фон Рихентал „осъвременил“ вече съществуващия български герб под татарско влияние [Войников, И. 2009, с. 34–36].

Но в същата част на книгата си И. Войников мимоходом посочва един пасаж в „Хрониката“, който се оказва със съществено значение за българската средновековна история. Той следва непосредствено дадените по-горе факти и включва раздела „Африка“ в параграфи CCCCLXXXI – CCCCLXXXIV. Подобно на вече отбелязаното при раздел „Азия“, въпросната част няма нищо общо с историята на Черния континент [Richental, U. 1882, S. 206]. Редица от използваните там термини и наименования са трудни за разбиране, но в това отношение много помага сравнително новото изследване на датския историк Стен Клеменсен. Той създава изкуствена конструкция, основана върху пет запазени ръкописа и три печатни версии на „Хрониката“: В изследването са съчетани двата елемента: текст и гербове, поставени в миниатюри или използвани като илюстрации към основния текст. Авторът предупреждава, че реалните личности често съжителстват с измислени герои [Clemmensen, S. 2011, p. 3] (обр. 04).

Параграф CCCCLXXXI започва с титлата и името на византийския император (*Kayser von Constantinopel*), изпратил делегация в Констанц. Това е Мануил II Палеолог (1391–1425), който в различните версии на „Хрониката“ е изписван *Kayser Emanuel von Constantinopel, herr Maniöl Pelagogus Kayser zü Constantinopel in Kriechenland*² [Richental, U. 1882, S. 47, 50, 113, 206] или *her Manoil Pedagog' Kayser zü Constantinopel im Kriechenland* [Clemmensen, S. 2011, p. 86, № 210]. Той е готов държавата му да приеме унията между православната и католическата църква в замяна на активна западна подкрепа срещу османското нашествие и именно затова изпраща делегация, водена от двамата херцози на Тропея, Михаил и Филип.

С. Клеменсен локализира владенията на тези аристократи в Западен Пелопонес и смята, че те произхождат от средите на латинските благородници, подчинени на византийското управление и като такива се явяват посланици на император Мануил II Палеолог на Констанцкия събор. Гербовете им са короновани двуглави орли и едва ли са техни лични, а по-скоро са известните емблеми на византийската императорска власт [Clemmensen, S. 2011, p. 147, № № 220, 221].

Следва името на измисления император Александър от Атина (*Kayser Alexander zü Athen*) и сведението за пристигането на Григорий Цамблак, обозначен като Киевски архиепископ (*ertzbischof Kyvionensis*) [Clemmensen, S. 2011, № 321]. След още едно измислено наименование идва *Herzog Dyspolt zü Ratzen (Rascia)*. Тук Клеменсен определено греша, като определя този герой за албанец Яков Спата (1414–1416), господар на деспотството на Епир със столица Арта [Clemmensen, S. 2011, № 214]. Това не е правилно, защото очевидно става дума за сръб-

² Гърция – Н. О.

ската държава (на лат. *Regnum Rasciae*). Явно тук се визира участието в Констанцкия събор на делегацията на деспот Стефан Лазаревич, член на Ордена на дракона (1402–1427).

Следват още непонятни наименования, за да се стигне до споменаването на едно от главните лица на събора в Констанц – великия литовски княз Витолд/Витовт/Витаутас (1350–1430), братовчед на полския крал Владислав II Ягело, приел при покръстването си през 1386 г. името Александър (*Herczog Alexander genempt Witolt grossfurst und her ze Littow*) [Clemmensen, S. 2011, № 217]. Известно е, че една от по-второстепенните задачи на събора е да реши спора между Великото Литовско княжество и Тевтонския орден. Впрочем в тази насока действа и митрополит Григорий Цамблак, станал киевски митрополит именно след намесата на литовския княз.

По-нататък в разглеждания пасаж се стига до гостите от Влашкото княжество. Първо е отбелязан големият съратник на цар Иван Шишман, влашкият воевода Мирчо Стари (1386–1418) (*Herczog Dispott in der Meren Walachy*), а веднага след това е споменат някой си *Thebermur* (вероятно Теодор), който, според Клеменсен, бил военен командир от Влашкото воеводство, сражавал се по границата на Унгарското кралство под командването на Сигизмунд Люксембургски [Clemmensen, S. 2011, № 663].

Следват неидентифицираните *Herczog von Zaltayen in Kriechen*³ и *herr zum Griften*, а после идва *Hertzog von Aschalott hinder der Walachy*. Тук датският учен изказва интересната идея, че Улрих фон Рихентал прави връзката *Aschalott*→*Askalon*, като свързва името с легендите за крал Артур. Според романа от XIII в. на Хартман фон Ае, Ашалон/Аскалон е сред кралете, убити от Ивейн – един от рицарите на Кръглата маса. Но е интересно, че този герой се оказва от страна, намирала се „зад Влашко“ [Clemmensen, S. 2011, № № 222, 262].

Dominus Paulus künig zü Angello in Kriechenland вероятно напомня на читателите за династията на Ангелите във Византийската империя, при която през 1204 г. Константинопол пада под ударите на Четвъртия кръстоносен поход [Clemmensen, S. 2011, № 226]. После отново се споменават благородниците Михаил и Филип от Тропея в Пелопонес, както и няколко неидентифицирани топонима. Така се достига до пасажа, с който приключва частта за „Африка“ и който е толкова интересен за нас. Ето как изглежда той по изданието на М. Бук от 1882 г:

„*Die durluchtigen fürsten und herren künig Cristan und künig Karbow in Türggen (Turken u Kлеменсен) und Kaisser zü Schiltach, gebrüder*“ [Richental, U. 1882, S. 206]. Приблизителен превод: „Благородните принцове и господа крал Кристан и крал Карбов в Турция и императорът на Шилтах, братя“

С. Клеменсен определено не е наясно с тези три персонажа и отбелязва единствено, че става дума за неидентифицирано владение в Османската империя, намирало се някъде в Източна Европа или Мала Азия. Той отбелязва, че гербът му е коронован двуглав орел, какъвто е изобразен в „Хрониката“. Според датския историк такъв хералдически знак използват на Балканите и конкретно в Сърбия. Но той допуска също, че последното име може да идва от един германски замък (*Burg Schiltach*), собственост на семейство *Geroldseck* [Clemmensen, S. 2011, № 8785].

По-горе посочих, че този пасаж за пръв път е забелязан в нашата научна литература от И. Войников [Войников, И. 2009, с. 34–35]. Той се досеща, че под наименованието *Schiltawe*, *Schiltau*, *Schitagh* в немските източници от XIV–XV в. се е разбирал българският град Никопол – последната столица на цар Иван Шишман през 1393–1395 г. и мястото, където става фаталната битка между мюсюлмани и християни през 1396 г. Що се отнася до споменатия „император“, Войников правилно изключва приелия исляма първороден син на Иван Шишман, Александър, и се насочва към другия му известен син Фружин, може би със своите братя *Cristan* и *Karbow*, за каквито вероятно става дума в някои извори [Божилов, И. 1985, с. 245–246].

Последен за посочения пасаж от „Хрониката“ говори П. Николов-Зиков, който буквално преписва текста на И. Войников [Николов-Зиков, П. 2021, с. 351–354]. Интересно е обаче, че

³ Гърция – Н. О.

още през 2010 г. важният текст е разглеждан в т. нар. „форумна наука“, където понякога се появяват нелоши догадки. Провокирани от току-що публикуваната книга на И. Войников, „форумците“ коментират оживено пасажа [www.forumnauka.bg // Последните Шишмановци, 2010].

Единият от въпросите е за интересния момент, че в „Хрониката“ има и друго споменаване за *Schiltach* [Richental, U. 1882, S. 192]. Това е причината някои да се разколебаят във връзката на топонима с България. Защото, според един от любителите във форума, там е отбелязан нямащия нищо общо с Балканите херцог Рейнхад фон Юрблинген от *Schiltach*. Същият анонимен историк посочва, че град и замък с такова име наистина съществуват, но се намират в германската провинция Баден-Вюртенберг. Освен това той предполага превода на използваната във важния пасаж дума *Türggen* не като „Турция“, а като „Тюрингия“ – област, съседна на Баден-Вюртенберг.

Тези съмнения получават частичен отговор още във форума. Друг участник в него отговаря, че Турция в „Хрониката“ се изписва като *Türggen, Türggye, Türggi*, докато Тюрингия винаги се пише *Türingen*. Този любител историк е привърженик на тезата, че в текста е обозначен Фружин, но и той няма отговор защо наистина има друг херцог и то със сигурност с немско име, който притежава замъка *Schiltach*.

А отговорът се оказва много елементарен. Просто първият участник във форума е сгрешил при разчитането на името на германския херцог. Той наистина съществува, но в „Хрониката“ е изписан Урслинген, а не Юрблинген – *Hertzog Rennhart von Urslingen, von Schiltach*. Кратка справка показва, че херцог Райнхарт VI фон Урслинген (ок. 1364–†1442) действително е съществувал. Произхожда от швабската благородническа фамилия Урслинген и е син на Конрад VII. След смъртта на баща си той наследява владения в Швабия, включително замъка и града Шилтах. Поради липса на пари по-късно ги продава на граф Еберхард II фон Вюртемберг.

Живописният германски замък *Schiltach* съществува и днес в окръг Ротвайл на провинция Баден-Вюртемберг (обр. 5). Той е построен от херцозите на Тек преди 1250 г. заедно с едноименния град. Именно от Херман фон Тек през 1371 г. го наследява неговият племенник Конрад VII фон Урслинген. А за днешните историци остава да разгадаят защо в немските източници българският Никопол е получил звучното германско име *Schiltach*. Тук е редно да се припомним някои от тези извори, където е отбелязана последната столица на Търновска България. Важно е, че за Никопол винаги става дума след 1396 г., т. е. след голямата битка, направила го прочут в цяла Европа.

Краткият преглед трябва да започне с някои сведения на участници в сражението. Такъв е рицарят Ханс Шилтбергер (1394–1427), който отбелязва в своя известен „Пътепис“: „Кралят (Сигизмунд – Н. О.)...потегли за друг град, наречен *Schiltau*, който на езика на неверниците се нарича *Nicopoli* [Немски пътеписи. 1979, с. 133]. *Schlacht bei Schiltarn* (Битката при Никопол) пък е наречен 39 раздел от римуваната поема на германския майстерзингер Петер от Рец [Гюзелев, В. 1981, с. 133].

Немското име на Никопол се забелязва и в германските средновековни хроники. Като *Schiltawe* и *Schiltach* то се явява в историческите записи на градовете от Долна Саксония [Die Chroniken. 1884, S. 88–92]. Любопитно е споменаването в Лимбургската хроника, съставена в края на XIV в. от градския нотариус Тилеман Хелен фон Волфхаген. Хронистът описва настъплението на водената от Сигизмунд кръстоносна армия през 1396 г. „По това време християните започнаха да събират множество рицари и през есента се стигна дотам, че християните напреднаха срещу езичниците към града, който беше в тяхно владение и се наричаше *Schiltawe* (лат. *apud urbem Schildowe quae apud Graecos Nicopolis vocatur*) [Die Limburger Chronik. 1883, § 196].

В Лимбургската хроника ясно се разграничава немското от „гръцкото“ наименование на Никопол. Същото прави и Ханс Шилтбергер, който споменава, че *Nicopoli* е името на града на „езика на неверниците“, като не е ясно дали има предвид турците или българите-схизматици.

Така или иначе е очевидно, че на немците са били известни и двете имена на последната столица на Иван Шишман.

Това е важно, защото по този начин се отстранява друга неяснота в „Хрониката“, посочена във форума от 2010 г. Търсейки доводи, един от любителите-историци правилно отбелязва, че Улрих фон Рихентал познава и оригиналната форма на името на Никопол. При изброяването на църковните лица той няколко пъти споменава *Dominus Hermannus Nicopoliensis episcopus*. В някои от тези бележки се посочва и диоцеза на този епископ: *Hermannus Nicopolensis och in der Walachye* или *Dominus Sigismundus praepositus Nicopolensis ecclesiae in Walachia* [Richenta1, U. 1882, S. 164, 172, 177].

С. Клеменсен обяснява следното за Никополския епископ Херман: „Неидентифициран, но вероятно става дума за православната епархия на Никопол във Влашко, съвременна България, където Сигизмунд и западната кръстоносна армия са победени през 1396 г. от турската армия на султан Баязид“ [Clemmensen, S. 2011, № 89]. Очевидно датският изследовател допуска възможността в „Хрониката“ да се говори за последния град на Иван Шишман, макар да не е напълно наясно с историята на района. Тук вече е време да поставим данните от съчинението на Улрих фон Рихентал на фона на познатото в нашата историография.

Преди няколко години аз направих преглед на известното относно съдбата на Фружин Шишман [Овчаров, Н. 2018, с. 285–291]. Тук само ще скицирам познатите данни за него, като използвам и други последни изследвания [Гюзелев, В. 2018, с. 155–191; Павлов, П. 2019, с. 232–238; Николов-Зиков, П. 2021, с. 351–368].

Естествено съдбата на Фружин е тясно свързана с героичната съпротива срещу османското нашествие на баща му цар Иван Шишман, продължила до неговата мъченическа смърт на 3 юни 1395 г. пред портите на последния си град Никопол. За настоящето изследване е важен доказаният научно факт, че през последните две години от живота си българският владетел е лишен от царската си титла и е наричан „Господин (в смисъл на „господар“) Търновски“. Всъщност владенията му през този период са включвали Никопол и може би още четири града наоколо [Овчаров, Н. 2016, с. 84–86].

След превземането на града от султан Баязид за българите идва още един голям удар – старшият син и престолонаследник Александър приема исляма и името Искандер. Фружин обаче избира пътя на борбата със завоевателите и не изменя на това до края на живота си, емигрирайки в Унгария. Едно не съвсем сигурно сведение за него се съдържа в написаното през XV в. историческо съчинение „Забележителности от животописа на император Сигизмунд“ от немския автор Еберхард Виндеке. Според него през 1403–1406 г. в двора на крал Сигизмунд в Естергом имало военачалник на име Сусман (Шишман) [Павлов, П., Тютюнджиев, И. 1995].

Тези данни дават основание да се допусне, че след 1408 г. Фружин влиза в Ордена на Дракона, основан от крал Сигизмунд Люксембургски за борба с османските нашественици. Именно като такъв, според Житието на деспот Стефан Лазаревич от българския книжовник Константин Костенечки, той участва заедно с братовчед си Константин, син на видинския цар Иван Срацимир, в ожесточената война срещу османците в Северозападна България през тези години [Јагић, В. 1875, с. 284].

През 1422 г. Константин вече е починал и Фружин остава единствен наследник на българския престол. Той продължава да бъде високопоставен командир в кралската армия и заедно с влашкия воевода Дан II и видния военачалник Филипо Сколари (Пипо Спано) печели много битки с турците. Затова през 1425 г. Фружин е почетен с кралска грамота, с която е надарен със замъка Липа⁴ в областта Банат и с много градове и земи. Там Сигизмунд Люксембургски подчертава, че този благородник е „син на някогашния български император Шишман“ [Ников, П. 1928, с. 111].

Фружин е изпращан от краля на дипломатически мисии, целящи да създадат широк антиосмански съюз. Особено важно било пратеничеството в Западните Балкани с цел да се насърчи

⁴ Дн. Липова в Румъния.

съпротивата на албанците. Документи от архива на Дубровник разказват за пристигането на сина на Иван Шишман на 28 май 1435 г. После той отплавал за Албания, където изпълнил успешно задачите си [Божилков, И. 1985, с. 244].

Фружин не престава да крои планове за освобождението на България. Нотариален акт от 6 септември 1444 г. показва, че българинът продал своето имение Файдаш [Извори за кръстоносните походи. 2019, с. 47–49, № 16], за да подготви отряд за великия кръстоносен поход срещу турците, воден от полско-унгарския крал Владислав III Ягело и трансилванския воевода Янош Хуняди. За съжаление, на 10 ноември 1444 г. християните са напълно разбити край Варна, а кралят – убит. Точната съдба на Фружин не е известна, но през 1446 г. Липа и другите негови имения били отнети от прекия му съюзерен Янош Хуняди. Вероятно той се опитал да прехвърли върху българина вината за разгрома край Варна [Николов-Зиков, П. 2021, с. 358–363].

Житейският край на Шишмановия син е неясен. Според някои данни той починал през 1460 г. в Кронцат (Брашов), а според други през 1454–1455 г. благородник на име Фружин охранявал планинските проходи между Пирот и Свърлиг на територията на Османската империя в днешна Сърбия. Все пак по-логично е да е останал до смъртта си в Унгарското кралство. Споменатият нотариален акт за имението Файдаш свидетелства за неговия „син Шишман и останалите синове и дъщери“, както и за „...Фружин и неговите наследници“.

Идеята, че Фружин е отбелязан в „Хрониката на Констанския събор“ на Улрих фон Рихентал е изказана предпазливо още от Х. Дерменджиев. Тя обаче е издигната не на базата на приведените по-горе пасажии от текста, а на герба с трите хералдически леопарда в Гербовника на Конрад Грюненберг от 1483 г. Вече Ю. Бегунов е по-категоричен, но и той залага преди всичко на въпросния герб [Бегунов, Ю. 1974, с. 63].

А всъщност ключът за участието на Фружин Шишман в събора се крие именно в текста на „Хрониката“ и по-конкретно в ясното свидетелство за *Kaiser zü Schiltach*. По-горе стана пределно ясно, че тази фраза трябва да се превежда като „император на Никопол“. Ако погледнем пълния текст на „Хрониката“, ще видим, че в нея е отбелязан огромен брой благороднически титли, адаптирани към германската терминология. Най-видните феодални са обозначавани като *Chursfürsten, Fürsten und Herren*. Стоотици аристократи са представени с титлите „херцог“, „граф“, „бургграф“, „маркграф“ и „пфалцграф“ (*Hertzog, Grauff, Marggrauff, Burggrauff, Pfallenzgrauff*). Голямо е и числото на кралете, като е отбелязвано и тяхното владение: *Küng von Engeland, von Frankrich, von Schotenland*; също – кралствата: *Küngrich von Boland/Poland* (Полша), *Tenmarck, Sweden, Norwegen, Castell* (Кастилия), *Arayonia* (Арагон), *Navern* (Навара), *Portegal*. Разбира се, над всички е *Küng Sigmund⁵ – römischen Küng, Küng von Ungern, Küng zü Behem* (Бохемия), *Küngrich Croiz* (Хърватия), *Küngrich Dalmaz* (Далмация). Към западната терминология са адаптирани и източните титли. Монархиите в Азия и Африка са кралства: *Küngrich von Arabia, India, Persarum, Egipten, Etthiopia*. Руските князе са приравнени на херцоизи: *Fedur, Hertzog Schmolentzgi⁶ in roten Rüsen*.

По-особено е положението с титлата *Kayser* („император“), която се използва много по-рядко. Оставям настрана няколкото отбелязвания на легендарни герои като споменатия *Kayser Alexander zü Athen* или *Kayser von Argiel, Argia* (вероятно Аргос, Омировото царство в Пелопонес). Към тях трябва да се прибави и силно митологизираната в Западна Европа личност на Карл Велики, основал през 800 г. империята на франките – *Hailig Kayser sanctus Carolus*.

В „Хрониката“ обаче има няколко реални фигури от епохата, величани с титлата *Kayser*. Такъв е византийският император Мануил II Палеолог, чиито споменавания бяха отбелязани по-горе. Други владетели с тази титла са монголските ханове от различни части на голямата империя на Чингис хан, обозначавана като Тартария (*Kayser von Tartarye, Primus Imperator Tartarorum, grosen Kayser Kan*). Специално са отделени и владетелите на „Златната орда“

⁵ Сигизмунд Люксембургски. По време на събора той още не е император на Свещената Римска империя, за какъвто е избран през 1433 г.

⁶ Фьодор, херцог Смоленски.

(*Kayser von Ordo*), като са посочени ханове като *Taktamatsch* (Токтамъш, убит през 1406 г.) и великия темник и фактически управител на „Златната орда“ в началото на XV в. *Edigon* (Едигей, убит 1419 г.).

Именно към тази група трябва да бъде причислен *Kayser zü Schiltach*. Тук е необходимо да си припомним, че в дарствената си грамота от 1425 г. самият Сигизмунд възхвалява Фружин като „син на някогашния български император Шишман“. Понякога той е сочен за „сеньор (господар) на Загора“⁷ Най-сетне в цитирания нотариален акт от 1444 г. за продажбата на имението Файдаш ясно се чете фразата: „...почитаемият кесар Фружин“.

Не трябва да смущава определянето на дадена личност като император на главния си град. Мануил II Комнин е *Kayser zü Constantinopel*, но и на *Kriechenland* (Гърция). Самият Иван Шишман в последните две години от живота си е „Господин Търновски“, след като резидира в Никопол. Около 1392 г. влашкият воевода Мирчо Стари освобождава за известно време от турска власт големия български град Силистра и в издадените грамоти се величае като „самодържец“ и „Господин Дръстърски“ [*Documenta Romaniae Historica*. 1966, с. 34, 63–64].

Така е сигурно, че зад определянето *Kayser zü Schiltach* в „Хрониката“ стои фигурата на Фружин Шишман. Тук е редно да се даде обяснение за използваното от Улрих фон Рихентал оригинално име на града при определянето на *Hermannus Nicopoliensis episcopus*. Ако С. Клеменсен е прав, то това е православен архиерей от днешните земи на България. Църковната организация в Никопол от последните две години на управлението на Иван Шишман е абсолютно непозната, но несъмнено е съществувала. Ето защо е твърде вероятно никополски епископ с вероятно име Герман да е придружил Фружин в Унгарското кралство. Макар и в католическа страна, той е запазил вярата на своите деди и на баща си Иван Шишман. Има данни, че в замък Липа Фружин е построил голяма православна църква, която на практика става последно седалище на независимата търновска патриаршия [Овчаров, Н. 2018, с. 290].

В края на нашето изследване е необходимо да потърсим връзката на текстовите обяснения в „Хрониката“ с показаните там гербове. Този на *Kayser zü Schiltach* е двуглав коронован орел, както е даден в изданието на С. Клеменсен [Clemmensen, S. 2011, № 8785] и в Общия гербовник на Конрад фон Грюненберг [Войников, И. 2009, с. 157]. Датският учен вижда аналогия с византийския императорски герб и това не е чудно. Двуглавият орел като израз на императорската власт навлиза в символиката на българския царски двор още в началото на XIV в. [Овчаров, Н. 1994, с. 19–24] (обр. 06).

Ето защо двуглавият орел се появява редовно върху монетите на всички български самодръжци до края на XIV в., като царете Иван Александър Асен, Иван Шишман, Иван Срацимир, а също на Тертерите от Добруджа [Радусев, А., Жеков, Г. 1999, с. 170–171, 180–181, 189, 220–221; Дочев, К. 2009, с. 126–222; 274–281]. Често двуглавите орли са разположени върху дрехите и това се вижда отлично върху фрагмента от царски саркофаг от Царевец [Миятев, К. 1955, с. 339–358] и особено – в прочутата миниатюра в Лондонското евангелие на цар Иван Александър Асен от 1356 г. [Джурова, А. 1981, № 179]. Там царят и престолонаследникът Иван Шишман са с червени ботуши с двуглави орли и са стъпили на пурпурни възглавнички със същия символ. Напоследък допълнихме този списък с доста нови паметници, открити в различни части на столицата Търновград [Овчаров, Н., Вачев, Х. 2022, с. 44–50].

Логично е двуглавият орел да се появи като герб на един от наследниците на българския царски трон. Що се отнася до герба с трите хералдически леопарда, то там обяснението е по-сложно. От времето на Х. Дерменджиев и Ю. Бегунов вижданията по този въпрос са доста променени, но още не се е стигнало до единно мнение.

Както се каза в началото, повечето изследователи приемат за доказан факт, че при цар Иван Шишман се оформя герб с три хералдически леопарда. Вече след падането на България

⁷ „Загора“ през XIV в. е друго име на България. В официалната кореспонденция със Западна Европа дядото на Фружин, цар Иван Александър Асен, е титулуван като „император на Загора“, вж. [Овчаров, Н. 2017, с. 71–72].

под османска власт той се появява в редица гербовници, като се започне от Уфенбаховия. Същевременно е известно, че на някои серии от монетите на цар Иван Шишман [Дочев, К. 2009, с. 274–281] (обр. 07), както и върху други предмети, се появяват изображения на хералдически *lion rampant* или „разярен“ лъв в нападателна поза, стъпил на задни лапи и протегнал предните [Fox-Davies, A. 1909, p. 121–132).

В последно време някои историци приемат с увереност, че гербът на *Der Kaiser von Bulgary* с три хералдически леопарда от Констанцкия събор е на Константин, сина на цар Иван Срацимир. Това означава, че на събитието присъства българска делегация от Видин. Така Константин приема като общ династичен герб на Шишмановци този с трите хералдически леопарда. По-трудно е обяснението на намиращата се встрани хералдическа фигура *lion rampant* [Николов-Зиков, П. 2021, с. 317–319]. Като герб на България тази фигура за пръв път се появява в европейската хералдика в Гербовника на Лорд Маршал от 1295 г., а по-късно става основен български символ (обр. 08).

В разсъжденията на П. Николов-Зиков има доза истина. Очевидно в началото на XV в. видинският цар Константин за дълго се превръща в един от основните борци срещу османското нашествие [Павлов, П. 1995, с. 209–229]. Това ясно се вижда от едно писмо на крал Сигизмунд от 1404 г., където синът на Иван Срацимир е назван „преславен император на България“ [Динић, М. 1956, с. 96]. След неговата смърт през 1422 г. Фружин закономерно наследява цялата власт в загиналото царство. Ето защо на заседанията на Констанцкия събор през 1414–1418 г. последният е *Kayser zü Schiltach*, а Константин евентуално е бил *Der Kayser von Bulgary*.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Бегунов, Ю. 1974 – Ю. Бегунов. Древний герб Болгарии и „Хроника Констанцкого собора“ Ульриха Рихенталя. – Советское славяноведение, 1974, № 2. [Begunov, Yu. 1974 – Yu. Begunov. Drevniy gerb Bolgarii i „Khronika Konstantskogo sobora“ Ul'rikha Rikhentalya. – Sovetskoye slavyanovedeniye, 1974, № 2.] (In Russian)

Божилев, И. 1985 – И. Божилев. Фамилията на Асеневици (1186–1460). Генеалогия и просопография. София, 1985. [Bozhilov, I. 1985 – I. Bozhilov. Familiata na Asenevtsi (1186–1460). Genealogiya i prosopografiya. Sofia, 1985.] (In Bulgarian)

Войников, И. 2009 – И. Войников. История на българските държавни символи. София, 2009. [Voynikov, I. 2009 – I. Voynikov. Istoria na balgarskite darzhavni simvoli. Sofia, 2009.] (In Bulgarian)

Гюзелев, В. 2018. – В. Гюзелев. За Фружина царя – последния носител на българската царска корона от династията на Асеневици. – В: *Laudator temporis acti. Studia in memoriam Ioannis A. Bozilov. Serdicae*, 2018, с. 155–191. [Gjuzelev, V. 2018. – V. Gjuzelev. Za Fruzhina tsarya – posledniya nositel na balgarskata tsarska korona ot dinastiyata na Asenevtsi. – V: *Laudator temporis acti. Studia in memoriam Ioannis A. Bozilov. Serdicae*, 2018, s. 155–191.] (In Bulgarian)

Дерменджиев, Х. 1972 – Х. Дерменджиев. Българският герб през Средновековието и Възраждането. – Исторически преглед, 1972, № 4. [Dermendzhiev, H. 1972 – H. Dermendzhiev. Balgarskiyat gerb prez Srednovekovieto i Vazrazhdaneto. – Istoricheski pregled, 1972, № 4.] (In Bulgarian)

Джурова, А. 1981 – А. Джурова. 1000 години българска ръкописна книга. София, 1981. [Dzhurova, A. 1981 – A. Dzhurova. 1000 godini balgarska rakopisna kniga. Sofia, 1981.] (In Bulgarian)

Динић, М. 1956 – М. Динић. Писмо унгарског краља Жигмунда Бургундској војводи Филипу. – Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 13–14, 1956. [Diniћ, M. 1956 – M. Diniћ. Pismo ungarskog kraља Zhigmunda Burgundskoj vojvodi Filipu. – Zbornik Matitse srpske za drushtvene nauke, br. 13–14, 1956.] (In Serbian)

Дочев, К. 2009 – К. Дочев. Каталог на българските средновековни монети XIII–XIV в. Типове, варианти, цени. Велико Търново, 2009. [Dochev, K. 2009 – K. Dochev. Katalog na balgarskite srednovekovni moneti XIII–XIV v. Tipove, varianti, tseni. Veliko Tarnovo, 2009.] (In Bulgarian)

Займова, Р. 2000 – Р. Займова. Арабски извори за българите. София, 2000. [Zaimova, R. 2000 – R. Zaimova. Arabski izvori za balgarite. Sofia, 2000.] (In Bulgarian)

Извори за кръстоносните походи. 2019 – Извори за кръстоносните походи от 1443–1444 г. в българските земи. Съставителство и коментар В. Гюзелев. София, 2019. [Izvori za krastonosnite pohodi. 2019 – Izvori za krastonosnite pohodi ot 1443–1444 g. v balgarskite zemi. Sastavitelstvo i komentar V. Gyuzelev. Sofia, 2019.] (In Bulgarian)

Миятев, К. 1955 – К. Миятев. Една надгробна плоча от двореца в Търново. – Известия на археологическия институт, XIX, 1955. [Miyatev, K. 1955 – K. Miyatev. Edna nadgrobna plocha ot dvoretsa v Tarnovo. – Izvestiya na arheologicheskiya institut, XIX, 1955.] (In Bulgarian)

Немски пътеписи. 1979 – Немски и австрийски пътеписи за Балканите XV–XIX век. София, 1979. [Nemski patepisi. 1979 – Nemski i avstriyski patepisi za Balkanite XV–XIX vek. Sofia, 1979.] (In Bulgarian)

Ников, П. 1928 – П. Ников. Турското завоевание на Балканите и съдбата на последните Шишмановци. – Българска историческа библиотека, I, 1, София, 1928. [Nikov, P. 1928 – P. Nikov. Turskoto zavoevanie na Balkanite i sadbata na poslednite Shishmanovtsi. – Balgarska istoricheska biblioteka, I, 1, Sofia, 1928.] (In Bulgarian)

Николов-Зиков. 2021 – П. Николов-Зиков. Домът на Иван Шишман и неговите реални или мними потомци през XV–XX в. София, 2021. [Nikolov-Zikov. 2021 – P. Nikolov-Zikov. Domat na Ivan Shishman i negovite realni ili mnimi potomtsi prez XV–XX v. Sofia, 2021.] (In Bulgarian)

Овчаров, Н. 1994 – Н. Овчаров. Изображението на двуглав орел като символ на владетелско достойнство през XIV в. – Археология, 1994, № 3–4. [Ovcharov, N. 1994 – N. Ovcharov. Izobrazhenieto na dvuglav orel kato simvol na vladetelsko dostoinstvo prez XIV v. – Arheologia, 1994, № 3–4.] (In Bulgarian)

Овчаров, Н. 2017 – Н. Овчаров. Цар Иван Александър Асен. Миротворецът. София, 2017. [Ovcharov, N. 2017 – N. Ovcharov. Tsar Ivan Aleksandar Asen. Mirotvoretsat. Sofia, 2017.] (In Bulgarian)

Овчаров, Н. 2018 – Н. Овчаров. Александър и Фружин – двамата престолонаследници на цар Иван Шишман. – В: Годишник на Историческия факултет ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, 2017, Т. I, кн. 1. [Ovcharov, N. 2018 – N. Ovcharov. Aleksandar i Fruzhin – dvamata prestolonaslednitsi na tsar Ivan Shishman. – V: Godishnik na Istoricheskiya fakultet VTU „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2017, T. I, kn. 1.] (In Bulgarian)

Овчаров, Н., Вачев, Х. 2022 – Н. Овчаров, Х. Вачев. Средновековният манастир „Св. Равноапостоли Петър и Павел“ във Велико Търново и неговите съкровища. София, 2022. [Ovcharov, N., Vachev, H. 2022 – N. Ovcharov, H. Vachev. Srednovekovniyat manastir „Sv. Ravnoapostoli Petar i Pavel“ vav Veliko Tarnovo i negovite sakrovishta. Sofia, 2022.] (In Bulgarian)

Павлов, П. 1995 – П. Павлов. Цар Константин II Асен (1397–1422) и краят на средновековната българска държавност. – В: Павлов, П. Българското средновековие. Познато и непознато. Страници от политическата и културната история на България, VII–XV век. Велико Търново, 1995. [Pavlov, P. 1995 – P. Pavlov. Tsar Konstantin II Asen (1397–1422) i krayat na srednovekovnata balgarska darzhavnost. – V: Pavlov, P. Balgarskoto srednovekovie. Poznato i nepoznato. Stranitsi ot politicheskata i kulturnata istoriya na Bulgariya, VII–XV vek. Veliko Tarnovo, 1995.] (In Bulgarian)

Павлов, П. 2019 – П. Павлов. Константин и Фружин: залезът на средновековната българска държавност. – В: Павлов, П. Забравеното средновековие. София, 2019. [Pavlov, P. 2019 – P. Pavlov. Konstantin i Fruzhin: zalezat na srednovekovnata balgarska darzhavnost. – V: Pavlov, P. Zabravenoto srednovekovie. Sofia, 2019.] (In Bulgarian)

Павлов, П., Тютюнджиев, И. 1995 – П. Павлов, И. Тютюнджиев. България и османското завоевание (краят на XIII – средата на XV в.). Велико Търново, 1995. [Pavlov, P., Tyutyundzhiev, I. 1995 – P. Pavlov, I. Tyutyundzhiev. Bulgariya i osmanskoto zavoevanie (krayat na XIII – sredata na XV v.). Veliko Tarnovo, 1995] (In Bulgarian)

Радусhev, А., Жеков, Г. 1999 – А. Радусhev, Г. Жеков. Каталог на българските средновековни монети IX–XV век. София, 1999. [Radushev, A., Zhekov, G. 1999 – A. Radushev, G. Zhekov. Katalog na balgarskite srednovekovni moneti IX–XV vek. Sofia, 1999.] (In Bulgarian)

Сурта, Е. 2018 – Е. Сурта. Хроника Ульриха Рихенталя о представителях восточноевропейских земель и грекоправославной церкви на Констанцком соборе как отражение социально-политических и религиозно-культурных связей Западной, Центральной и Восточной Европы – В: Государства Центральной и Восточной Европы в исторической перспективе. Сборник научных статей по материалам III Международной научной конференции, Пинск, 30 ноября – 1 декабря 2018 г. / Полесский государственный университет; под ред. Р. Б. Гагуа. Пинск, 2018. Вып. 3. // <https://rep.polessu.by/handle/123456789/14277>. [Surta, YE. 2018 – YE. Surta. Khronika Ul'rikha Rikhentalya o predstavityakh vostochnoyevropeyskikh

zemel' i grekopravoslavnoy tserkvi na Konstantskom sobore kak otrazheniye sotsial'no-politicheskikh i religiozno-kul'turnykh svyazey Zapadnoy, Tsentral'noy i Vostochnoy YEvroпы – V: Gosudarstva Tsentral'noy i Vostochnoy YEvroпы v istoricheskoy perspektive. Sbornik nauchnykh statey po materialam III Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, Pinsk, 30 noyabrya – 1 dekabrya 2018 g. / Poleskiy gosudarstvennyy universitet; pod red. R. B. Gagua. Pinsk, 2018. Vyp. 3. // <https://rep.polessu.by/handle/123456789/14277>.] (In Russian)

Clemmensen, S. 2011 - S. Clemmensen. Arms and people in Ulrich Richental's Chronik des Konzils zu Konstanz 1414–1418. Farum, 2011.

Die Chroniken. 1884 – Die Chroniken der niedersächsischen Städte: Lubeck. Auf Veranlassung Seiner Majestät des Königs von Bayern herausg. durch die Historische Commission bei der Königlichen Akademie der Wissenschaften. Leipzig, 1884.

Die Limburger Chronik. 1883 – Die Limburger Chronik des Tilemann Elhen von Wolfhagen. Wyss, Arthur [Hrsg.]. Hannover, 1883 (=Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken / 4, 1).

Documenta Romaniae Historica. 1966 – Documenta Romaniae Historica, I. Bucureşti, 1966.

Fox-Davies, A. 1909 – A. Fox-Davies. Complete Guide to Heraldry. London, 1909.

Јагић, В. 1875 – В. Јагић. Константин Философ и његов Живот Стефана Лазаревића, деспота српског. – Гласник СУД, XLVII, 1875.

Richental, U. 1882 – U. Richental. Chronik des Constanzer Konzils 1414 bis 1418, rsgb. von Michael Richard Buck. Tübingen, 1882.

Илюстрацији / Illustrations

обр. 1. Гербът на „императора на България“ от Гербовника на Конрад фон Грюненберг от 1483 г.

обр. 2. Българският герб с три хералдически леопарда в един от немските гербовници от XV в.

обр. 3. Рисунката на арабския пътешественик от XIV в.

обр. 4. Интересната страница в „Хрониката“ по изданието на М. Бук.

обр. 5. Гравюра от 1643 г. с изображение на замъка Шилтах в германската провинция Баден-Вюртенберг.

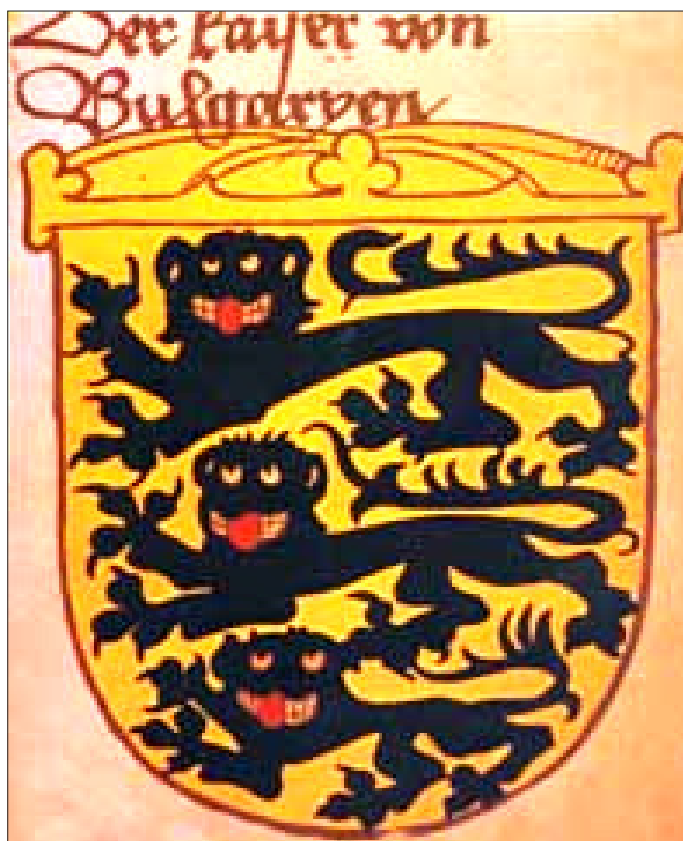
обр. 6. Герб с двуглав орел на „императора на Шилтах“ в Гербовника на Конрад фон Грюненберг от 1483 г.

обр. 7. Монети на цар Иван Шишман с хералдически лъв *lion rampant*

обр. 8. Гербът на България с хералдически лъв *lion rampant* в Гербовника на Лорд Маршал.

Обр. 1. Гербът на „императора на България“ от Гербовника на Конрад фон Грюненберг от 1483 г.

Обр. 2. Българският герб с три хералдически леопарда в един от немските гербовници от XV в.

Обр. 3. Рисунката на арабския пътешественик от XIV в.

206

sind. Und setzt der soldan selb bischoff Machometus globen und nimpt er die nütz in von den bistümben.

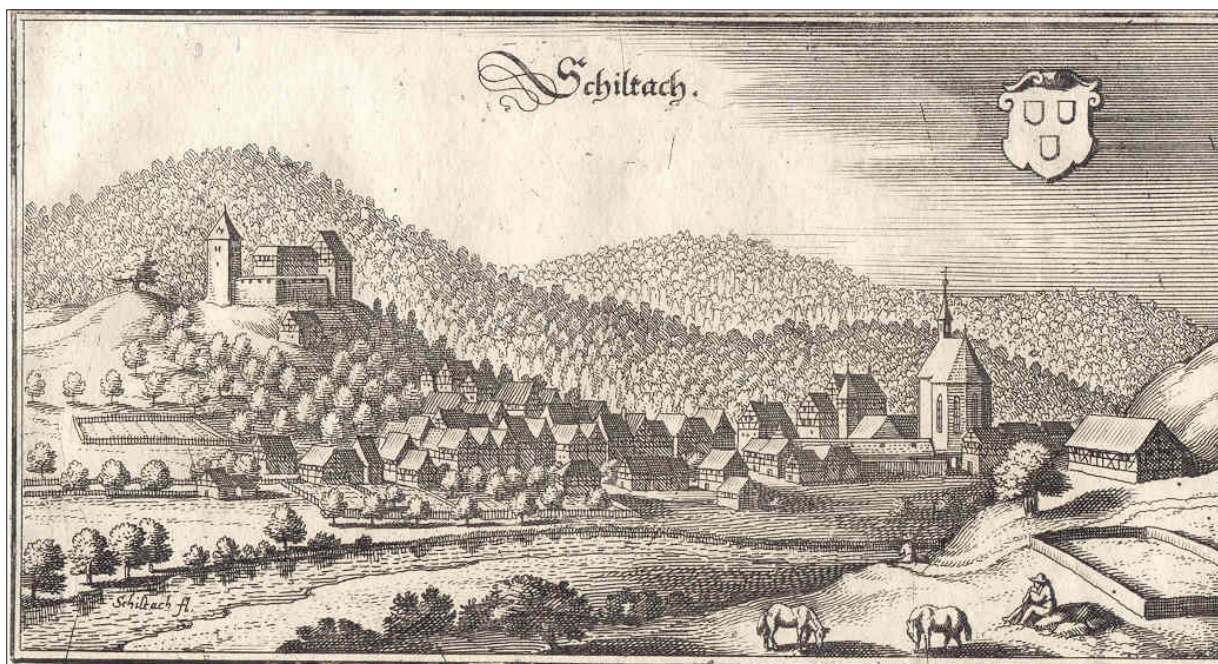
[CCCCLXXXI] Affrica: Kayser von Constantinopel. Kayser Alexander [2 wappen]. Der hochwirdig fürst und durchlüchtigoster herr herr Maniöl Pelagogus kayser zü Constantinopel in Kriechenland. Des botten warend ze Costentz zwen hertzogen von Kriechen von Tropi, die da davor benempt sind und sechß ritter, die och benempt sind. Die komend all mit unßern herren dem küng [2 wappen]. Der hochwirdig fürst und herr kayser Alexander zü Athen, da sant Paul gepredigot hett. Des bottschaft kam mit dem ertzbischof Kyvionensis. Und hett diß küng under im, so da gemalt sind mit dem roten adler und mit dem schiff. [CCCCLXXXII] Der grauf von Anthonis und hertzog zü Kriechen. [Alle namen bis CCCCLXXXIX mit wappen.] Der hochwirdig fürst hertzog Diepolt zü Ratzen. Der hertzog von Bastin in Kriechen. Der durchlüchtig fürst hertzog Alexander, genant Witolt, großer fürst und herr ze Littouw [schild leer]¹. Der hertzog uff der Sernye gen Zangarol. Der hertzog von Sarasie zwüschen Littouw und Kriechen². Der durchlüchtig fürst hertzog Dispott in der meren Walachy. Des bottschaft kam mit dem Thebermur³. Der hertzog von Zaltayen in Kriechen herr zum Grifen⁴. Der hertzog von Aschalott hinder der Walachy. [CCCCLXXXIII] Hertzog Philipp von Tropi in Kriechen, was selb ze Costentz. Hertzog Michel von Tropi in Kriechen, sin sun, was och selb ze Costentz. Dominus Paulus, küng zü Angelo in Kriechenland. Dominus Wildoldus⁵ hertzog zü Sarasie zwüsched Kriechen und Littouw⁶. [CCCCLXXXIV leer.] [CCCCLXXXV] Brüder sind die zwen. Die alldurchlüchtigosten fürsten und herren küng Cristan und küng Karbaw in Türggen und kayser ze Schiltach, gebrüder. Schiktend ain erlich bottschaft und lagend zü der sunnen. Der hertzog von roten Rüßen.

Europa: Von dem durchlüchtigosten herren und fürsten dem

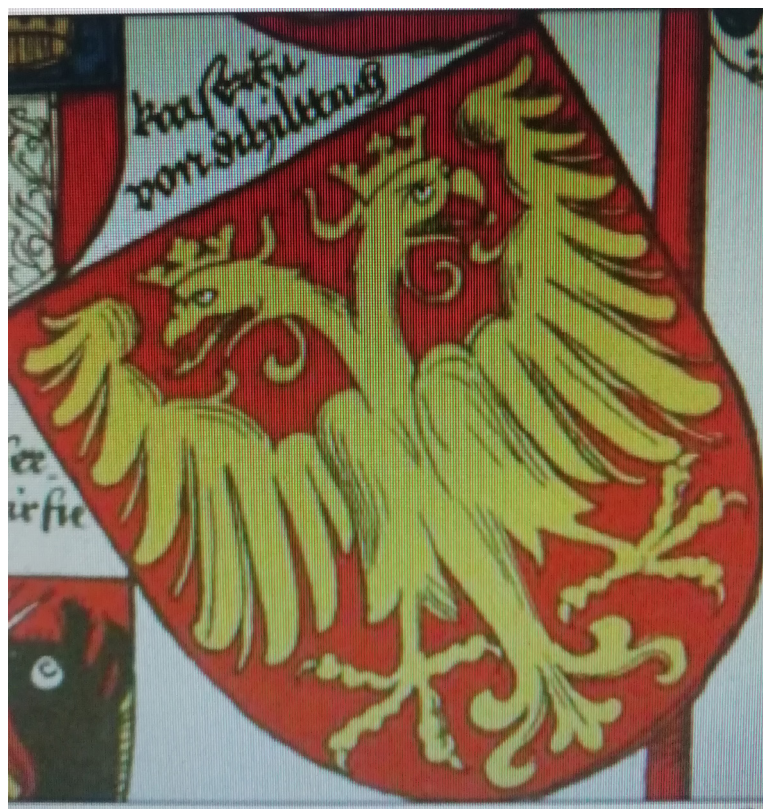
*

¹ In K ist das wappen fertig gemalt. ² Diese zwei fehlen in K. ³ K Thobermür. ⁴ Schild leer. ⁵ K Wildiboldus. ⁶ In K fehlen diese fürsten bis zum künig von Frankreich, dagegen bringt hier K das wappen des römischen kaisers, indem er die reihe der europäischen künige mit der in A fehlenden überschrift: Römsch rich eröffnet. K ist hier kürzer als A, welcher das hier übergangene auf s. 190 ff. ausführlich gegeben hat.

Обр. 4. Интересната страница в „Хрониката“ по изданието на М. Бук

Обр. 5. Гравюра от 1643 г. с изображение на замъка Шилтах в германската провинция Баден-Вюртенберг

Обр. 6. Герб с двуглав орел на „императора на Шилтах“ в Гербовника на Конрад фон Грюненберг от 1483 г.

Обр. 7. Монети на цар Иван Шишман с хералдически лъв *lion rampant*

Обр. 08. Гербът на България с хералдически лъв *lion rampant* в Гербовника на Лорд Маршал.